

ԱՅՅԱՍՏԱՆ

Ի Ր Ե Վ Ի Ր

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ, ԵՐԿՐՈՐԴ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԼԱՅՆՈՐԱԿԱՆ

Տարեկան գին կանխիկ զուգուշ 100 :

Այս Լուսավորչի ամեն շաբաթ օրերը կը հրատարակուի :

Պոչտին գուրս գտցած Լուսավորչուն փոստային ծախքը նախնային քրոջ է :

Իր շափն համար չուր մէ հրատարակէ ու շոքը դիտի ծախքը տոցին 40 վարդա :

Նորաստից գրոց ծանուցումը ձրի է :

Դուրսին Եկած նամակներուն փոստային ծախքը իրկոցը դիտի ծախքն է :

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՊՈԼԻՍ 5 ՅՈՒՆԻՈՒՆ

Երբեմն ճշգրիտ քաղաքական կառավարութեան տեղակալ մեծապատիւ Սուրբաթի փաշայն Լուսավորչի տեղակալ անուանեցաւ :

— Ճանկիւն կառավարիչ մեծապատիւ Սարգիս փաշայն բարձրագոյն դերան գործակալութեան պաշտօնը մեծարկայ Սուրբաթի փաշայն Լուսավորչի տեղակալ անուանեցաւ :

— Սարգիս կառավարիչ մեծապատիւ Սարգիս փաշայն բարձրագոյն դերան գործակալութեան պաշտօնը մեծարկայ Սարգիս փաշայն Լուսավորչի տեղակալ անուանեցաւ :

— Սարգիս կառավարիչ մեծապատիւ Սարգիս փաշայն բարձրագոյն դերան գործակալութեան պաշտօնը մեծարկայ Սարգիս փաշայն Լուսավորչի տեղակալ անուանեցաւ :

— Սարգիս կառավարիչ մեծապատիւ Սարգիս փաշայն բարձրագոյն դերան գործակալութեան պաշտօնը մեծարկայ Սարգիս փաշայն Լուսավորչի տեղակալ անուանեցաւ :

— Սարգիս կառավարիչ մեծապատիւ Սարգիս փաշայն բարձրագոյն դերան գործակալութեան պաշտօնը մեծարկայ Սարգիս փաշայն Լուսավորչի տեղակալ անուանեցաւ :

— Սարգիս կառավարիչ մեծապատիւ Սարգիս փաշայն բարձրագոյն դերան գործակալութեան պաշտօնը մեծարկայ Սարգիս փաշայն Լուսավորչի տեղակալ անուանեցաւ :

— Սարգիս կառավարիչ մեծապատիւ Սարգիս փաշայն բարձրագոյն դերան գործակալութեան պաշտօնը մեծարկայ Սարգիս փաշայն Լուսավորչի տեղակալ անուանեցաւ :

— Սարգիս կառավարիչ մեծապատիւ Սարգիս փաշայն բարձրագոյն դերան գործակալութեան պաշտօնը մեծարկայ Սարգիս փաշայն Լուսավորչի տեղակալ անուանեցաւ :

— Սարգիս կառավարիչ մեծապատիւ Սարգիս փաշայն բարձրագոյն դերան գործակալութեան պաշտօնը մեծարկայ Սարգիս փաշայն Լուսավորչի տեղակալ անուանեցաւ :

— Սարգիս կառավարիչ մեծապատիւ Սարգիս փաշայն բարձրագոյն դերան գործակալութեան պաշտօնը մեծարկայ Սարգիս փաշայն Լուսավորչի տեղակալ անուանեցաւ :

և արտաքին գործոց տեսուչ բարձրագոյն պատիւ նախարարին քովն երթալով իր կառավարութեան կողմէն եկած նախնային ներկայացուց . որ կը ծանուցանեն թէ Հաւանի թագաւորութեան ժառանգ իշխանին տղան , Սարգիսի դուքս Հաւան Լուսավորչի իշխանին մէկ արու զուակ եղբայր է : Սարգիսի իշխանը 1850 ինյունիսի 19 ին կարգուած , և ստորին գաւառաց կամ Սարգիսի իշխան Կարգուած Սարգիսի տղան արդիւր անուան էր :

— Սարգիսի կողմէրը քննութեան գաղտնի մեծարկայ Հաւանի էֆէնդին որ այս մօտ օրերս մայրաքաղաքը եկած էր , բարձրագոյն դերան տալիս գործակալութեան պէտք եղած այցելութեանը ինքնին եղբայր արու զուակ տղան վերաբերեալ գործերուն պարտաւրդ սկսաւ : Սարգիսի իշխանին տղան պետութեան գերագոյն խորհրդարանին անդամներէն է :

— Եւսէն գաւառին ընդհանուր կուսակալ Սուրբաթի փաշայն այս օրերս իրեն յանձնուած երկիրները կառավարելու երթալուն հրաման եղած ըլլալով մեծապատիւ տեղութեան մէջիւն շոգենաւր անոր հրամանին տակը դերութեան , և քանի մը օր ալ մայրաքաղաքը կենտրոն ետքը ծամբայ պիտի ելնէ : Եւսէն որ Եւսէնի էֆէնդին Եւսէնի փաշայն իւր մարդիկներով , և Եւսէնի քաղաքական կառավարիչ հաւանի Լուսավորչի փաշայն ալ այս նաւով մայրաքաղաքը ծամբայ պիտի ելնէ :

— Սարգիսի նախնային ընդհանուր կուսակալ բարձրագոյն պատիւ Հաւանի փաշայն համար կը գրեն Սարգիսի թէ , երկրին բնակչացը հանդիստ ապրելուն միջոցները մտածելը իրեն գլխաւոր և գրեթէ մէկ հատիկ գործ ըրած է . և զիտնալով որ ամեն տեղին երջանկութեանը երկրագործութեան յառաջընթացը հետ կապուած է , միայն դրած է որ եղանակները քիչ մը իրողութեան պէս , ան ծամբ պիտի ելնէ երկրագործութեան եղած տեղերը պիտի պարտի , տեսնէ թէ գետինը հերկելու և մշակելու և սերմանելու ինչ ծամբայներ կը բուսնեն . և իրենց սովորական եղանակը աղէկ և օգտակար կերպերու դարձնելու . և մշակութեանը զիւրացնելու միջոցներուն համար կայսերական կառավարութեան խնամքը զիտնելու :

— Սարգիսի չորս ժամ հեռու Օրթա չայ քեջ ըսուած գետը մէկ տան մը մէջ ծանր և վտանգաւոր հիւանդութեան մը քանի մը զիտնելու ներ պատահեցան : Սարգիսի զգուշարարին բժիշկը այս հիւանդութեան ֆէֆէ-բէֆէ ըսուած տեսակէն ըլլալը ստուգեց . բայց ասոր տեղեկութեանը ներուն մէջ պէտք եղած ճշգրտութեանը չի կենալու կասկած ընելով , որովհետեւ ուրիշներուն խորհրդագրութեանը

հասկըցած կրնար ըլլալ , զգուշարարին խորհրդարանը խոհանութեամբ ուրիշեց որ այս բանի վրայ աղէկ քննութեան մը ըլլալի : Եւ մինչեւ որ պէտք եղած քննութեանը ըլլայ նէ , նոյն խորհրդարանը խոհանութեան տեղեկ Սարգիսի և անոր շրջակայ տեղեկներէն եկած նաւերուն վկայականը իբրեւ կասկածելի բռնել , և ըստ այնմ վարուել : Օգուշարարին ուղիով տեղեկութեանները գալին առաջ սեւ ծովի Սարգիսի եղբայրներէն շոգենաւ մը Սարգիսի ելելով և Սարգիսի և Սարգիսի հանդիպելով անանկ կուսակալին օգուշարարին : Սարգիս համար այս տեղերս ալ պարզեց և կասկածելի տեղերուն կարգը կ'անցնէ . և տանտնօրէն կանոնաւոր քառանկի տակ պիտի մնան յիշեալ տեղերէն եկած նաւերը :

— Սարգիսի գեկտեմբեր 22 ին = 10 ին կը գրեն : Կղզւոյն մէջ գարնան եղանակ մը կը տիրէ , որ անձրեւի պաւ կասկածեան համար մշակութեան շատ վնաս ունի : Բարձրագոյն պատիւ փաշայն որ Սարգիսի և Սարգիսի կողմէրը գաղտնի էր . տակաւին Սարգիսի դարձած չէ . և մօտ օրերս կը սպասուի :

— Սարգիսի սահմանագրութեանը որիշեալ գաղտնի գործակալները նոյնմբեր 12 օրը Օգոստոս ժողովուրդի որովհետեւ նոյն ամսոյ 14 ին տեղագրական գիծերը շինելու սկիզբն Օգոստոս գաւառին պիտի հիւսիսային կողմէն սկսնելով և գործերին գէպ ի հարաւ առաջ տանելով մինչեւ Սարգիս . և կը յուսան որ ամառուան սաստիկ տաքերը կոխելէն առաջ հոն կը հասնին : Եւ այս օր ընեն նէ այն ստեղծ վերստին Օգոստոս պիտի դառնան . և ամառուան ու աշնան օրերը հիւսիսային կողմէն սահմաններուն տեղագրական պատկերները հանելով մինչեւ Սարգիս լեռը պիտի երթան :

— Եւսէն որ անկէ առաջ մեծապատիւ տեղութեան խորհրդին վարչի պաշտօնական ընդհանուր անունը գրած եմք , վեհապառ ինքնակալ իր բարեսէրը նաւորութեամբ կամելով որ որբերուն ստակը կորսուելէն և ամեն կերպ վնասներէն ու վտանգներէն ազատ մընայ , կարգադրեց որ քաղաքի պաշտօնական ունեցող իրաւագէտ բարձրագոյն անձինքներէն նախը իւր էֆէնդին Սարգիսի պէկ էֆէնդին որբերուն ընչիցը խնամածու և տեսուչ ըլլայ . և իւր խնամածութեանը և տեսուչութեանը գործոյն վերաբերեալ կարեւոր բաններ խորհրդէն համար կայսերական բարձրագոյն հրովարտալով կարգադրեց որ քաղաքի պաշտօնական ունեցող քանի մը խնամածու իրաւագէտներէն և ուրիշ կարգադրող և բան հասկըցող մարդոցմէ յատուկ ժողով մը բաղկանայ . և հոն որբերուն ընչիցը

պահպանութեանը և աղէկ մատակարարութեանը և շահեցնելուն համար ինչ որ խորհին նէ գրի առնուի : Սարգիսի կարգադրութեանները և կանոնները շինելով վեհապառ ինքնակալին ներկայացուցին , որ յատուկ հրովարտալով իր հաճութեանը յայտնելու չընորհ ըրաւ և հրամայեց որ անկէ ետքը որբերուն ինչքերուն հոգաբարձութեանը այս կանոններուն համեմատ ի գործ դրուի : Սարգիսի կարգադրութեանները ամենուն ծանօթ ընելու համար այս տեղս կը գրենք :

Եւսէն որ յայտնի է , մեռնողներուն ինչքը մինչեւ հիմա ղնտնորան կան բաժանարարներուն (քասամի աքէրի) և ուրիշ գաւառական պաշտօնականներուն գիտնալով կը գրվէր , և որբերուն ինչքը շահելու համար կ'առնուէր կը տրուէր (խանէ և իւր թիւանէ կ'ըլլար) . բայց բարեբարն Սարգիսի մեր առատագրութեան վեհապառ ինքնակալին անհատնում կենդանութեան տայ , իւր բոլոր աշխարհի բաւական գթութեամբ կամք ընելով որ որբերուն ինչքը ամեն կերպ վեհապառներէն և վտանգներէն ազատ ըլլայ , նոյն ինչքերուն տեսուչութեանը և շահեցնելու հաստատուն և ապահով հիմունքներու վրայ հաստատուելու համար կայսերական բարձրագոյն հրովարտալով խնամուած և բարձրագոյն տիւնան անձինքներէն բարիացեալ մէկ ժողով մը կազմելու հրաման ըրաւ . որ այս բաներս մէկ հաստատուն կարգի կանոնի մը ներքի գրուին . և ասոնց ժողովքի տեղ յատկացուց բարձրագոյն դուռը մեծապատիւ տեղութեան գերագոյն խորհրդարանին յարկը (տարիէն) մէկ առանձին տեղ մը . որ հոն այս գործս ամեն պարագայներով խորհրդի և մտածուի : Եւսէն ժողովքին մէջ խորհուրդէն ետքը որոշուած և գրի առնուած կարգադրութեանները առ ստեղծ են . որ այս տեղս մի ըստ միջոց կը նշանակուի :

Սարգիս անձինքներէն մնացած և գրուել պէտք եղած ինչքերը գաւառական իշխանութեան կողմէն նոյն տեղէն պաշտօնականներուն գիտնալով գրուի և ծախուի . և մինչեւ ծախուածներուն ստակները ժողովին նէ պէտք եղած գաւառականներուն գործերը գաւառականներուն պաշտօնականներուն ձեռքը ըլլան առաջիկա պէս : Եւ որբան որ այն ինչքերը շատ եղած ատենը տեսուչ մը գնելը սովորութի եղած ալ է նէ , ինչքերուն ժամանակին հոգաբարձութեանը ընելն ալ կարելի էր ըլլալով , անկէ ետքը մեռնողներուն ինչքը գրուելու ժամանակը գերագոյն և ուրիշ առաջիկայ մեռնող և գործակալներ իրողութեանը դատ , այս անգամ կայսերական հրովարտալով որբերուն ընչիցը և ստացուածոցը տեսուչ և խնամածու կարգեալ բարձ

բարատիւն 'Կահսին պէկ էֆէնտիին կողմէն ալ, որբերու ժառանգութի մնալու ամեն ինչքերուն համար յաւտուէ մարդ պիտի խրկուի. և ծախվելու ինչքերուն համար գացած գրաւ գիրներուն և գործակալներուն հետ աստիք ալ հաշուէցուցակ (տէֆդէր) պիտի բռնեն. և ինչքերուն իրենց արժանաւոր գնով ծախուելուն, և բնաւ երբէք արժամթանութեամբ վար գնով չի տրուելուն վերակացութիւն և փոխ պիտի տանին:

Սեռած անձինքներէ մնացած ինչքերուն՝ բաժանարարներու և ուրիշ գործակալներու կողմէն կիբայ տակ առնուիլ ինչպէս որ հին ատենէ 'ի վեր սովորութիւն էր նէ՝ նոյնպէս պիտի մնայ. սակայն բաներուն հմտութիւն ունենալու համար ասոնց կողմէն որբերուն տեսուչին կողմը ամեն օր օրական տեղեկութիւն (ժուռնալ) պիտի խրկուի:

Գրուելու և ծախուելու եղած ժառանգութիւններուն համար եղած առնելքները 'ասոր անոր վրայ երկար ատեն մնալով ժառանգներուն և որբերուն շատ գոռաւորութիւններ և փնաս կը պատահի. ուստի ասկէց ետքը որ տեղ որ ասանկ ժառանգութիւնէր գրի կ'առնուէին նէ, գործակալները յատկապէս հոգ և ջանք ընելու են որ առնելքները մինչեւ երեք աւիս ամբողջ ժողովուին. և շատ ուշաւայտ ալ նէ՝ չորս ամիս: Թէ որ մինչեւ չորս ամիս պարտքերին չի տուողներ ըլլան նէ՝ այս պայմանաժամը անցնելէ ետքը քաղաքական կառավարութեան կողմը իմաց տրուի. և քաղաքական պաշտօնատէրերուն ձեռքը այն ստակը առնուելուն ձամբան նաշուի:

Ճառանգութեան մէջ գտնուած առձեռն ստակները, և ծախուած բաւերուն գինէն կանխիկ առնուած ըստակներուն գումարը, մինչեւ գրութիւններուն և հաշիւներուն վերջը դարձել ժառանգներուն բաժնուելու ժամանակը դայ նէ՝ մինչեւ հիմա սովորութիւն եղած կերպովը հաշուէլինը արձանագրին (բէսիտ մուքայէտիին) կողմը բաւարար պահուի. և աստիկ կանխիկ առնուելու ժառանգութեան գները՝ յատուկ առաջիկայ գրուելու համար եկած ֆոֆդէրներուն և ուրիշներուն ձեռքը չի մնալով, եղած վճարքները ամեն օր հաշուէլինը արձանագրին յանձնուելով ասոր սընտուկը դրուի. և ժառանգութեան ինչքերուն գինէն ասոր անոր քովը ըստակ բնաւ չի մնալքին մեծ հոգաբարձութիւն պիտի բռնեն:

Ճառանգութիւնները գրելը դատարանական գործակալներուն յաւտուէ բան մը եղածին նման՝ որբերուն մնացած ինչքը շահեցնելու տալ ու առնելն ալ (խաւսէն և խթիտանէն) որբերուն ինչքերուն տեսչութեանը յատուկ գործերէն է. ուստի ասկէց ետքը մեռած մարդոց ինչքերը՝ քաղաքային պատիւ ունեցող բարձրաստիճան անձանց և ուրիշ գաղափարներուն կողմէն պիտի գրուի. և ժառանգութեան ինչքերը զատուելով և բաժնուելով մէջէն որբերուն ինչքերը և ստակները որբերուն տեսչութիւն կողմը յանձնուելով սնտուկը գրուելէն ետքը տեսչութեան կողմէն նայուելու ու շահու տրուելու համար առայժմ 'ի գործ գրուած կերպովը հաշուէլինը սնտուկը (ռէսիտ սանտըղը) հաւաքվի, և բաւական ստակ գումարուած ատենը՝ որբերուն օգուտ ըլլալու համար 'ի գործ գրուի. և այն ստակը պարտաւ տեղը առանց շահել տալու չի պահուի, պատճառելով որ ժառանգութեան ինչքերուն ծախուելէն գոյանալու ստակին գումարը ամբողջ ձեռք առնել պէտք է. այլ հաշուի

վրայ (ալէլ հիսապ) ըստած կերպով որբերուն տեսչութեան կողմը յանձնուի. և որբան ստակ տրուի նէ՝ տեսչութեան կողմէն ապահովութեան սնտուկը գործադիր առնուի և հաշուէլինը արձանագրին (ռէսիտ մուքայէտիին) յանձնուի:

Որբերուն ինչքը առաջիկայ պէս պէտքէտքից պահուելով, ասկէց ետքը այս ինչքերուն սնտուկները պէտքէեղած ատենը ուղղակի տեսչութեան կողմը պիտի խրկուի. և առայժմ առձեռն գործածուած սնտուկներուն շատը հին և կոտորած. և ստակի պէս բաներուն պահպանութիւնը երկբայեւ լի բաներ ըլլալով, բաժանարար (քասամ) էֆէնտիին և որբերուն ընչից տեսչութեան կողմէն որբերուն խնամակներուն իմաց տրուի որ ամուր կղպարով սնտուկներ չլինել տան. և իրենց խնամցը յանձնուած որբերուն ինչքերը հոն գնեն ու անանկ պահ տան:

Որբերուն ինչքերը շահեցնելու տրուիլն ու առնուիլը կարելոր նայվելու արժանի բաներուն մէկն է, և որբերն ալ իրենց ընչից պահպանութեանն այս ձամբով օգուտ պիտի տեսնեն, ինչպէս որ յայտնի է. և որբերուն սնտուկներուն մէջ առձեռն պարտաւ գտնուած գրամներուն վրայ. և իրենց ժառանգութիւն մնացած ինչքերը ծախելով կտոր կտոր արձանագրին (ռէսիտ մուքայէտիին) ձեռքը ժողովուած և գումարուած ըստակներուն կամ ծախուած ինչքերուն փոխարէն կանխիկ առնուած գրամներուն վրայ տեսչութեան կողմէն յատուկ խնամք ըլլուելու է: Սոր նման, հաւաքուած ստակները շահելու տրուված առնուած ատենն ալ մեծ մտադրութիւն ըլլալու է. սա կերպով որ, հիմախաւս առեւտրական ընթացքին վրայ որբերուն ինչքը գին ընելու գրաւականով (ռէսիտ) և հաստատուն երաշխաւորութիւնով և ամիսը հինգ հարիւր զուռուշին 6 1/2 զուռուշ շահով տրուի: Եւ թէ որ անանկ որբեր ըլլան, որոց ստակը սովորական ընթացքի վրայ շահու չի կրնալով տրուիլ. սնտուկին մէջը շատեկ ստակ մնացած ըլլայ նէ, հարկաւորապէս որբերուն օգուտ ըլլալու համար սեղաւաւորներուն ընկերութեանը (սարաֆներուն քումբանիային) և ուրիշ ասոր պէս յարգի և հաստատուն արուեստաւորաց ընկերութիւններուն (էսնաֆներուն) և ուրիշ տեղերուն՝ հինգ հարիւր զուռուշին 5 զուռուշ ամսական շահով տրուիլը օրինաւոր է: Եւ այս կերպ շահու տրուիլն ալ միայն առնուց համար կ'ըլլայ՝ որ շատ ստակ կ'առնեն շահեցնելու. այսինքն 25,000 զուռուշին աւելի: Թէ որ հինգ հարիւր զուռուշին 6 1/2 զուռուշ ամսական շահով գործածելու ուղղող գրուելու նէ՝ ասանկ պատճառներով պակաս շահու չի տրուի: Եւ թէ որ այս կերպով ալ որբերուն ինչքը շահեցնելը անհնար ըլլայ նէ, առձեռն ստակը սնտուկին մէջ պարտաւ տեղը կենալէն և շահ մը չի բերելէն ալէի է որ գրամութեան փոխուի. և սընտուկին մէջ գրամութեանը գրուի. որ քիչ շատ շահ կը բերէ. և ստակը բանեցնելու շահաւոր եղանակի մը առիթ գտնուելուն պէս՝ վերակացուները հոգ ընելու են այս ստակները շահել տալու:

Շահով առնուելու ստակին որբանութիւնը և գրաւ գրուելու բանին որպիսութիւնը յայտնող գրութիւն մը պիտի առնուի տեսուչին կողմէն. և շահով տրուելու ստակը որբին խնամակարը (վասին) հետը գրաւիլ մը առնելով, և ստակը շահով առնելու մարդն ալ հետեւին, բաժանարարին կողմը երթան. և բանը հասկըցունեն:

Եւ ետքը շահու գրուելու ստակը մէկ կողմէն տրուելով և միւս կողմէն ընդունուելով պէտք եղած դատաստանական հաստատագիրը (հիւճճէթը) գրուի. և որբերուն տեսուչին կողմէն խնամակարին ձեռքը յանձնուի: Եւ շահու տրուած ստակը երբոր վճարվի նէ՝ սնտուկը գրուած ժամանակը թէ որ ստակը կտոր կտոր տրուելով վճարուած է նէ՝ ամեն մէկ աստուան վճարքին որբանութիւնը հաստատագրին վրան նշանակուի. և ըման վճարուած ատենը նոյն հաստատագիրը մայր տուժարին մէջէն ջնջուի (բայտը թէքին ըլլայ), և վրան ալ տեսչութեան կողմէն նշանակուի:

Շահու տրուած ստակին փոխարէն գրաւական գրուելու բաները պիտի ըլլան ականակուութեան (միւճճէթէթաթ). և գնդ կողմանէ յարգ և վարկուած ունեցող սուր, և ոսկի և արծաթ թէքին կահկարասիք, և կարգաւորութեան տակ մտած արուեստանոցի կարուածի թուղթ (նիզամը կէտիկ սէնէտի), և ֆալ գետին, և եկամուտ բերող կարուած (պարէթ), և ուրիշ ասոնց նման բաներ: Սոնց որն որ կրնայ իրօք տրուիլ նէ՝ անոնք իրօք պիտի յանձնուին. և իրօք տալը անհնար եղած բաներուն ստացման թուղթը պիտի տրուի: Սոնք նախ և առաջ որբերուն ընչից տեսչութեանը կողմը տարուելով հոն մէկ մը քննութեան պիտի առնուի. և ընդունուելէն ետքը հիմախաւս առեւտրին ընթացքին համեմատ գնահատութիւն (թահմին) պիտի ընել տրուի ասանկ բաներուն գինները հասկըցողներուն, և որբերուն ընչից տեսուչ բարձրաստիճան անձին և խնամակարին (վասին) միջնորդութեամբ շահու տրուելու ստակը ըստակին սնտուկին հանուած ատենը առնուած գրաւականին ալ պահարաւին վրայ նոյն գրաւականը աւանդ ձեռք մարդուն կիբովը կիբուելով սընտուկը գրուի. և սնտուկը գոցուելէն ետքն ալ տեսուչը և խնամակարը կընքեն և ասանկ պահուելու տեղը վերջունեն:

Գրաւական առնուած ինչքին գինը շահու տրուած ստակին մէկ ու կէսին հաւասար ըլլալու է. օրինակի համար ըսենք որ թէ որ շահու տրուելու ըստակը երկու հաղար զուռուշ է նէ, անոր ապահովութեան համար առնուած գրաւականը երեք հաղար զուռուշ արժողէք ունենալու է. և գնդն միայն այսքան առաւելութիւնը բաւական է:

Գրաւականներուն գինը կտրուելով վրայօք գնահատներուն տեսակ տեսակ խարդախութիւնները պատմուած է: Ուստի ինչպէս որ առաջ ոսկերիչներուն ընկերութեանն ասանկ գնահատ մը նոյն ընկերութեան յուլցնելով այս գործոյ վրայ կը յատկանար, ասկէց ետքն ալ անոնք պիտի ընտրեն. սակայն այս գործի վրայ գրուելու մարդուն աշխուժեամբ ճշմարտան ելվել կամ պակաս գին չի գնելու վրայ արուեստակիցներուն կողմէն (էսնաֆճա) այն ընտրուած մարդուն երաշխաւոր պիտի ըլլան. և այս կերպով մարդ ընտրուի. և այս երաշխաւորութեան վրայօք որբերուն ընչից տեսուչը գնահատ ընտրուած մարդուն արուեստակիցներէն երաշխաւորութեան թուղթ առնէ. և թէ որ գնահատին մէկ խարդախութիւնը բռնուի նէ՝ երաշխաւորութիւն տուող արուեստակիցներուն ընկերութիւնը այն խարդախութեանը պատասխանատու ըլլայ:

Գրուեստաւորներուն արուեստանոցի կարուածները (էսնաֆի կէտիկները) գտնուած տեղերուն համեմատութեամբ գնդ և յարգութեան կողմանէ իրարմէ տարբերութիւն կ'ու

նենան: Սոնկ կարուածներուն բուն ճշմարտ գինը գիտցուելու համար երբոր մէկը գրաւական տալու համար ասանկ կարուածի թուղթ մը բերելու ըլլայ նէ, այն կարուածը որ արուեստակին կը վերաբերի նէ՝ այն արուեստաւորները բանին ստուգութեանը համար տուած թուղթերուն մէջը ան կարուածին բուն և ճշմարտ գինն ալ գրեն. և թէ որ աշխուժեամբ կարուածին գինը ստացէն աւելի գրած ըլլան նէ, ասկէց ըլլալու փնասուն պատասխանատուն այն արուեստաւորները ըլլալքին իրենց հաստատութեամբ իմաց տրուի:

Որբերուն ինչքը գրաւական առնուելով շահու տրուածին պէս հաստատուն երաշխաւորութեամբ շահու տրուիլն ալ օգտակար բան մըն է: Սոս ինչքերս միայն գրաւական առնելով շահու տրուելու ըլլան, և առանց գրաւի չի տրուիլ նէ՝ ստակի պիտանութիւն ունեցողը ստակին ապահովութեանը համար գրաւական տալու յարմար բոն մը չի կրցած գտած ատենը՝ հարկ կ'ըլլայ ստակը պահել և շահու չի տալ. որով որբերուն ստակին շահ բերելուն էփ աղէկ գոռաւորութիւն կ'ըլլայ: Սոր համար այս ստակները լի երաշխաւորութեամբ (քէֆալթթով) ալ շահու տալը օրինաւոր տեսնուած է: Սոց այս երաշխաւորութիւնը անանկ հասկընալու չէ որ մէկուն ստակ պէտք եղած ատենը որ և կից մարդ երաշխաւոր յուլցնելու կարող պիտի ըլլայ ստակը առնելու. այլ շահով ստակ առնելու վաճառականը կամ արուեստաւորը կամ ով որ է նէ. տալու երաշխաւորը վաճառականներուն կամ արուեստաւորներուն մէջ յարգի և անուանի մարդ ըլլալու է. և առաւելապէս անոր նայուելու է որ, երբոր ստակը ետ առնուիլ պէտք ըլլայ, և բուն ստակը առնողը չի կրնայ վճարելնէ, երաշխաւոր եղող անձը ամեն ժամանակ գիւրուութիւն ունենայ ինքը իր քսակին վճարելու: Եւ թէ որ երաշխաւոր եղող մարդը պետութեան գործակալներին և աստիճանաւոր անձինքներէն ըլլայ նէ, ամենեւին աշխուժիտ չըլլալով թէ տեսչութեան կողմէն և թէ բաժանարար (քասամ) էֆէնտիին կողմէն նախ և առաջ այն մարդուն երաշխաւոր եղած ստակը սղուած ատենը շատ մը վճարելու կարողութիւն ունենալը կամ չունենալը քննուի. և այս քննութեամբս ապահովութիւն առնուելով երաշխաւորութիւնը ընդունուելու ըլլայ նէ՝ երաշխաւոր եղող մարդը ով կ'ըլլայ նէ ըլլայ, ետքը բոնելը խօթը մը չունենալու համար՝ որ երաշխաւորութիւն տուած ստակին վճարմունքը իրեն պիտի խնայ, ինքը այն ստակը անձամբ իրեն ինչքէն ու ստացուածքէն վճարելու հաճութեամբ յանձնառու ըլլալը զատ մուրհակով գրէ ու իր կընքով կընքէ, և որբերուն ընչից տեսչութեան կողմը տայ. և այս մուրհակին ալ սնտուկին մէջը գրուի:

Վաճառուց 'ի վեր կարգաւորուած է որ որբերուն ինչքէն շահու գրված ստակներէն՝ բաժանարարի (քասամ) քեաթիպներուն և մէօհղիւրներուն) համար հարկւելին մէկ զուռուշ կ'առնուի: Թէ որ ասկէց աւելի մէկ ստակ մը առնուի նէ, այս բանս բարձրապատիւ փոխարքային և որբերուն ընչից տեսուչին կողմէն ստուգուելէն ետքը բնաւ մէկուն միջնորդութիւնը ետքը բնաւ մէկուն միջնորդութիւնը այն ստակը ետ առնուի. և այն աւելի ստակն առնող մարդը իւր պաշտօնէն հանուի և վաճառուի: Սոնց ըլլալ որ ստակն առնող մարդը պատուաւոր մէկը ըլլայ. և ստակը իրեն յանձնուիլը և իրեն ալ ընդունելը դատաստանաւ

դեկտեմբերը կը գրէ. «Յայտ՝ ամի առաւ քաղաքն Նորուստեմ ի Սալա հարկն բռնաւորէ. և գերի վարեցաւ սուրբ Նշանն և թագաւորն բազում զօրօք. և թագաւորութիւն վրայ չը փոխեալ կայր. զի Վամար գուստոր Վեորդեան թագաւորի եթող զայր իւր առաջինն, հոս տող մը բան պաւ կաս է. և կ'երեւի թէ մէկ ուրիշի մը հետ ամուսնանալը գրած պիտի ըլլայ. և անսխալապէս այն պակաս տեղէն վար կը գրէ. «Նշանայ թագաւորութեան ի մայրենի ընտանութենէ իւրմէ Սաւուրան անուն. որ Վաւիթ անուանեցաւ ի թագաւորեմ. և այս եղեւ ի հայրապետութեան տեառն Վրիգորի հայոց Վաթուղիկոսի. և յեպիսկոպոստութեան տեառն Վարդի հռչակաւոր ուխտին Հաղատայ. Վայց գրեցաւ յանապատին Վեոկայ ընդ հովանեաւ սուրբ Վորգոթայի և լուսաւորին Վրիգորի. Վրիգորի մը ետքը կը գրէ. «Նշան յիշատակարան Սիւթար վարդապետին է Վօշին, յարմարողի զմեկնութիւն սրբայ կոտակիս. զոր և ես սիրող և համակամ և յորդորիչ նուրին Վաւիթ յիմուամ եդի օրինակի. . . հաւանութեամբ և սիրով ընկալայ և շնորհակալ եմ քու մ'նազելին և երկիւղած պարկեշտութեմ. զի թէ և սուղ տարացուցիւ և յարդարեալ բաւական է իմաստնոց յաճմունս բանից և յեղաշրջանց ի նշանակա խորհրդականս. Նաքը կը պատմէ որ ինքն Վաւիթ պաւրայ ժամանակ չունենալով ուրիշի գըրել տուեր է. որ անհմուտ ըլլալով շատ սխալներ գրեր է. ետքը ինքը այս սխալներուն շատը շիտկեր է. բայց ամենն ալ չէ կոցեր շիտկել. Նիկեց ետքը կ'ըսէ թէ տասն և հինգ տարի է Նորուստեմ առնուելէն մինչեւ հիւմա, և իտալիայէն զօրք եկաւ լիլիկիա և ուրիշ ծովեղբերայ բաղաբերը. Նշանց անդին թուղթ պաղարէն է. «

Սիւթար Նշանի լիլիկի. որ Նսայի Նշանցի վարդապետը շինած է Ստեփաննոսի սիւնեաց եպիսկոպոսապետի խընդրով. Նշան օրինակ կան. երկուքն ալ վերջին ժամանակի գրուած. Սիւթար մէջ բուն հեղինակին գրութենէն զատ երեք թուղթի չափ ալ ուրիշ գրուածք մը կայ հարց պատասխանի ձեւով. ուրուն խորագիրն է. Սուր ինչ բանս յիշեցի. Սարգիսայ. և սկիզբն է. «Նշանցի տեսիլն» որ տեսանէր յաշխարհին Վաղդեսցաւ, խաչաձեւ կառք. երկու օրինակն ալ թուական չունին. «

Տեսնապաճառ. երկու օրինակ. մէկը բաւական հին գրութիւն բոլոր գիր, միւսն ալ բոլոր գիր. բայց առաջինին չափ հին չէ. Նաշին օրինակին սկիզբէն շատ թուղթեր, ոմանք բոլորովին և ոմանք ըստ մասին մուկերը կրծեր են. տեղ տեղ գլուխներուն վերջը կը գրէ. «Ղիւրիգոր վարդապետ ստաւցաւ տառիս, և զՎեորդ պատմանի թարմատար գրիչս յիշես. «Օրինակին մէջ տեղերը սցալկէս յիշատակարան մը կայ. «Փառք եւայլն. յիշեցէր զվերջինս ի պետաց. . . զիմուամ խընդրող բանի և զուսուցիչս Պալաքսան (գուցէ զՆաքսան կամ զՆաքսան) աբեղա զհոգեւոր ծնողս մեր. և ըստ մարմնոց ծնողսն մեր զբրտնաշան հայրն Սարգիս և զմայրն Շնորհաւոր, և ըզբազմեալստ քոյրն իմ զՆիկիոս. որ զամենայն աւուրս իւր առիս անցող ծառայութեամբ հաւատաւոր կոչեցեալ. . . և զբուրեղորդին իմ զՀայրապետ դպիր և զՏիրատուր և զՆիկիոս և զՆիկիոսէթ և զՍտեփաննոս իւրապետ. . . և զսիրեղի աշակերտսն իմ Պետրոս աբեղայ. եւայլն. . . . Ժեւամ ի Վասլ զի թաւան եկաց, յոր ժամ եկ թաւաւորի որդին Վարդայն ի վերայ իտաղիւ (գուցէ Վարդիւ), և տարան Վաւրէթ. և ես յամենայն ժամ լալտ աջք կայի և աղէկարեալ

ընդգէմսմա, ոչ գտանելով հնար ազատել զսա. զի անգեալ էր ի ձեռս անողորմ եկեղեցականաց. Նշան տուաւ միւսիւթարեաց հոգին Նշան տուած միւսիւթարեաց և ուրախացող զվտագնեալ անձն և զբաւալ սիրտս և զտրուեալ ոգիս, և ինքեանք իւրեանց անձամբ բերին զգիրքս առիւ. բայց թուլացեալ և բրթայեալ են կը բունկը գրոյցս կարատեալ և խարխաւեալ. Նշանուցի գուցէ թիւն և փառք. . . ՊՅԹ (1410) եկաւ գիրքս. Նշանքը գիրքային ժամերգութեան առաջին քարոզին բայցատրութիւնը կուգայ, որ կ'երեւի թէ մեծին խորհրդով ժամագրի մեկնութենէն է. Վանի մը բաներ ալ գրեցին ետքը հոն կը հասնի, ուր կ'ըսէ. «Սարհուրդ պաւարագի. խորհուրդ մեծ և ի վերջան գլխար մեր. Նշան լամպերնէն ետքը սուամարական քանի մը բաներ գրեալ կը սկսի այս խորհուրդ. «Օտն գաւորութիւն հաս ընդ հոռմի այս պէս կալ զաւուրս հայ ամսոյն. Նշանքը, «Ստեփաննոս այր լի շնորհօք. Նշանքը արեգական և լուսնի և աստեղաց և ուրիշ երկնաւոր մարմնոց վրայ քանի մը խօսքեր. և ասով գիրքը կը լամպայ. Վրիգոր գրողը երկրորդասանտեան ոտանաւոր բան մըն ալ շինած է. որոյ տողերուն առաջին գիրքը մէկ տեղ բերելով կը կարգադրուի. «Վեորդ պատմանի է գրեաց. Վերջը մէկ յիշատակարան մը կայ. որ երկանկէկ ըլլալուն համար լրագրոյս յաջորդ թերթին մէջ կը գնեմք. «

Պիտի շարունակուի. «

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՍԵՆԱՆՏԱՌԻՆ ՓԵՅՏԱՆԱՐԸ

(Շարունակուի. «

Հաղիւ թէ աս բարեպաշտ ընթերցողները լամպայեցի են. մէկ մըն ալ տեսան որ գեալ ի իրենց ձի մը կը վազէ կոր, իր հեծեալը վրայէն նետած ետեւէն քաշելով. և հեծողին ոտքը ասպանդակին մէջ մնացած. աս տեսածնէն պէս անձանթին առջեւը վաղցրին. ձին արգիւղելով կայնեցուցին, և հեծեալ խեղճ ասպետը գեալին ձմուռն, արեւելուս և մարած գտան. Վոգիւ պղծօրը օգնութեամբ անիկայ աղբիւրի մը քով տարաւ. որ իրենց գտնուած տեղին մօտ էր, երեսները լուաց և իր այնչափ անհաւար տեղերէն վազած արիւնը դադարեցուց. «

Տուրին զովութեամբը շուտ մը խեղճ գլուխը բերին. և որովհետեւ անոր վերքերը շատ մեծ չէին, անոր օգնելով կրցան մինչեւ իրենց հօրը տունը տանիլ. Նշանի սաստիկ անկաման մը պատճառած թմրութեմը հաւկառակ, փայտաշարին տողը տարած հոգերը բաւական եղան բոլորովին խեղճ գլուխը բերելու, և կրցաւ լալով շնորհակալ ըլլալ աղին և բարեւ սիրտ տողը, որոնց պարտական էր իր կեանքը. Ու իրենց տունը տանելով վերաւորութեամբ պատկեցուցին և անոր հարկ եղած բոլոր ջանքերը անխնայ ըրին. «

Փայտահարը իր տողը աս անձաւն իւր բերած ատենը հոն չէր. և իրիկունը որչափ զարմացաւ երբոր Սիւթարն իրենց գլուխին տեղը իր խրճիթը տեսաւ, որ դեռ ևս՝ եղած պատահմունքէն զոյնը նետած էր. «

Խեղճ փայտահարը մի միայն լուռ կենալով զարմանք յայտնեց. որ երբոր Սիւթարն իրենց տեղը վերաւորութեամբ տեսաւ, սկսաւ խօսիլ. տղաքը դեռ նոր

եղած աղէտալի դիպուածը անոր պատմեցին. «

Պարոն Վան Հիւնֆէլտին փայտահարին տունը եղած ատենը, Հեռսին իրենց հօրը ըրած բարբարոս վարմունքը իրեն տղոցմէն իմացաւ, և բարեւ սիրտ տեղը շատ սոսկաց աս պատմուածութիւնը լսելով. «

Հոտ ժամանակէ ի վեր Հեռս իրեն գործքին մէջն էր, և թէպէտեւ Հեռսին այնչափ անհաւատարմութիւնները յայտնուէր էր, բայց միշտ տեղը ներած էր. սակայն իրեն իշխանութեւ տակը եղած փայտահարներուն ըրած գաղանային անգթութիւնները, դեռ ամենեւին չէր գիտեր, անոր համար իրեն ըրած անխոհեմութիւնը անոր յայտնեց. և միտքը դրաւ որ անիկայ պատմէ. «

Սէկ իրիկուն մը Սիւթար պաւրոն Վան Հիւնֆէլտին հետ խրճիթին դռները առաջը նոստած էին, և բարի գործքներուն արդեանցը վրայ կը խօսէին. «

Սաւ անոր պարոն Վան Հիւնֆէլտ. սիրելի Սիւթար պաւր. անանկ մէկ ժամանակ մը որ բոլոր միտքերը դրամ վատկեղծու ցանկութեամբ ըզբաղած են, հաւատարիմ մարդ քիչ կը գտնուին, և ստուգիւ պարկեշտ մարդիկ երթալով կը քիչանան. «

Սիւթար պաւր անոր պատասխանեց. հաւատարմութիւնը մարդուս էն բընական զգայմունքներէն մէկն է՝ որոնք որ միշտ անբաժանելի են իրարմէ. ինչպէս կրնար մէկ ընկերութիւն մը ստուգիւ հաստատուն կալ, թէ որ անիկայ բաղադրող անդամները ջանան մէկմէկ փնտել. Վրիտանեական ընկերութիւնը, այս մասին անտեղծ մէկն է, որուն մէջ ստանձնական առաքնութիւնները շատ ճշգիւ յարգի բաւուած են, և ան պատմի մէկ երկիւղ որ իր եղբայրը խաբող մահովնէ ետքը պիտի կրէ, դեռ ևս առաքնութեան ձամբուն մէջ կը բռնէ զանոնք, որ անկէ խոտորել կ'ուզեն. «

Տաճը իրաւ է. սիրելի Սիւթար պաւր. բայց որչափ պատուաւոր անձինք քեզի պէս ճշմարիտ աստուած պաշտութեամբ կը քննադատուին. և որչափ անձինք կրծքին դրած պարտականութիւնները մարդկային պարտականութիւններուն հետ կը խառնեն սրբութեան վիճակին մէջ. «

Որչափ որ պարոն Վան Հիւնֆէլտ Սիւթար պաւրին հետ կը խօսէր, այնչափ ալ անոր վրայ առաքնութիւնը և ճշմարտութիւնը կը գտնար, և միտքը դրեւ էր որ անիկայ իր առաքնութեանը համար վարձատրէ. բայց անոր յանկարծ պիտի հաստուցում մը ընէր, իր քաշել տուած շարքներուն փոխարինելու համար. «

Ուստի փայտահարին թշուառութիւնները կը վերջնաւոր կոր, իր առաքնութեան յաղթանակը և վերապայտին ամօթալի յանցանքները քիչ մնացեր էր յայտնուելու. այս վայրկեական պարոն Վան Հիւնֆէլտ կը ցաւէր՝ որ անանկ խիստ դիւրութեմ չար Հեռսին նեղաւոր համոզմանցը մտիկ ըրեր էր. Սիւթար պաւր որչափ տառապանքներէ աղատ պիտի մնար, թէ որ ինքը աւելի զգուշութեամբ վարված ըլլար նէ, նոյնպէս քանի գընաց զղջալով միտքը որոշեց իր ձեռքէն եկածը ընելու, իր ականայ անխաւառութիւններուն փոխարէնը հատուցանելու համար, որ պարկեշտ փայտահարին և իրեն ստաքնին տողը ըրած էր. մանաւանդ կեանքը անտեղ պարտական չէր մի. Նրնար երբէք աւնոր այնչափ հոգողութեամբ իրեն ըրած ծառայութիւնները մոռնալ. Վրիգոր ատենին մէջ փայտահարին տողը ճշմարիտ արտաքայ կարգի իմաստութիւն յայտնուեցաւ, և կը մոռնէր որ աս

տողը միտքը զարգացունել տալովը, մարդկային ընկերութեանը մէկ ծառայութիւն մը ըրած պիտի ըլլար, անոր երկու մարդ տալով որոնց երեւելի բարեմասնութեամբը և ուսման մեծ յօժարութեամբը, որ մը կրնային իրենց երկրին օգտակար ըլլալ իրենց աշխատութեամբը. Նշան օրը, որ քիչ մնացեր էր անոր խիստ աղէտալի օր մը ըլլալու, ընդ հակառակն, ան մարդուն բարեբաղդաբար հանդիպելով իր կեանքին էն երջանիկ օրերէն մէկը կ'ըլլար. Վրիգոր և իրեն տրուած ծառայութիւնը կրնար ճաննալ, իրեն ականայ ըրած անխաւառութիւններուն փոխարէնը հատուցանելով, որ ըրեր էր անոնց՝ որոնցմէ որ խիստ մեծ առաքնութիւն և աշխատասէր կեանք մը գտած էր. «

Նրբոր իր անկմանը պատճառած հիւանդութենէն առաջացաւ, ձամբայ ելաւ միտքը գնելով որ ան առաքնի մարդիկը վարձատրէ. «

Օտուուեցաւ ատնոյմէ, որ այնչափ գեղեցիկ բարեմասնութիւն տեսած էր, ուր որ մի միայն գեղեցիկան բարք կը կարծէր գտնալ, և ուրախացաւ որ ան մարդոց երջանկութեանը ինքը պատճառ եղեր էր, որք և արժանի էին երջանիկ ըլլալու. «

Սրճիթէն երթալէն առաջ, երկու տղաքը սիրեց և իրենց ձեռքը չորս չորս գալեւ դրաւ, (որ մէկ հատը 23 զուռուշ կ'ընէ) յետոյ գնաց, խոստաւնալով անոնց որ քիչ ատենի մէջ իրմէ լուրը պիտի առնեն. «

Նրբոր Սիւթարն ինքն տեղը գնաց, յօժան և Վոգիւ պաւր առտուածութիւնը և իւր գթութիւնը գովեցին. բնաւ ձեռուրին տոակ չէր անցեր. թէպէտեւ բան մը ըսել չէր, բայց իրենց առած պարգեւին վրայ շաա զարմացեր էին. «

Վոգիւ պաւր, պղծիկ եղբայր, ըսաւ յօժանին. եղբայր. աս ստաք ինչ բանի միտքեր. ես միտք ունիմ մեր եկեղեցիին աստուածամօրը պարանոցը զարդարելու համար քաւաւանեալ մը գնելու. դուն ինչ կ'ըսես. Նոր ըսաւ եղբայր. ես միտքս դրեւ էին ան ըստակը մեր հօրը տալու. վասն զի մեզի պէտք եղածը կուտայ կոր. ինձի կուգայ որ՝ պէտք է աս ստակը անոր տալ կամ թէ որ աս ստակով կրնանք անոր մէկ զարմանք մը պատճառել, անոր օգտակար ըլլալու բան մը գընելով. «

Պիտի շարունակուի. «

ԾԱՆՈԹՈՒՄՆ

Կոստանդնուպոլիս Վոգիւ պաւր ինչէն չէլէի ըստած խալը ծախոս քան մը կայ. Վեջը քանի ուրիշ օր, երբոս ծախել. մէկ աստիճ. երբոս հոր. կից հարիւր քան և կից կից քան ալ պաճալ ուրիշ. Վիլի յիւստի հալար զոտոտի ծախարդէք ուրիշ. ծախոս աստիճ ուրիշ կոստանդնուպոլիս աստիճաններուն մէջ պէտքէն պարոն Սիւթարն կէպ կրնայ խօսիլ, և անոր միջնորդութեամբ քանի պէտքէն և գիւր իրիկէ. «

ՀԱՅԵՍՏԱՆԻ 2

ԼԵԱԳՐԻՍ

Պրոսպեկտ Զանգեզուր

Չափաւորութեան

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԵՐԱՆԱՆԻ ՄԻԿԱԵԼԻՍԵԱՆ

Ի ՎԵՐՈՒՐ ԻՆՆԵՆ